

НОРИЙ ПТИС ВИБРАНИ КАЗКИ

YURIH TYS

SELECTED FAIRY TALES

Copyright © 1987

**Association for Advancement of Ukrainian Culture
Branch in Detroit**

Григоріє

ВИБРАНІ КАЗКИ

Асоціація діячів української культури — Відділ у Детройті

Юрій Тис у своїй казковій творчості сягнув до нашої цінної скарбниці — до дальшої народньої творчости, до билин і переказів, зберігаючи навіть імена героїв — Добриня і Забава, і, сягнувши до цієї скарбниці, добув з неї чарівні самоцвіти і їх на свій мистецький лад „ошліфував“ та надав особливого нового блиску, краси й чарівности. Ю. Тиса — не тільки чарівна фантазія, — вони сповнені високими ідеалами добра і служіння добру, боротьби за перемогу над злом. Вони осяяні високим ідеалом служби народові і боротьби за його волю.

Свобода, 7 грудня 1971 р.

Б. Гошовський

Ілюстрації: П. Андрусів, М. Михалевич, Ю. Крохмалюк.
Обкладинка — Ю. Крохмалюк
Портрет автора у виконанні Б. Крюкова

П И С А Н К А

Ілюстрації Михайла Михалевича

I

Часи були такі давні, що їх ніхто вже не пам'ятає. Жили тоді ще люди, що їх звали чародіями або чаклунами. Звичайно, вони були недобрі і злючі, знали, як навести лихо на інших, перекидаючи людей у звірів.

Маленька Ладочка мала фіялкові оченята, ясне волоссячко, любила всіх і всі її любили. Мала добре серце і завжди помагала немічним та нещасним. Привітна й чемна, любила тваринки та квіти, любивалася красою лісів і полів, а жила з дідусем і бабусею, бо вже батьків не було.

Жила Ладуня в садибі з ясними віконцями серед барвистих квітів і біля кришталево чистого джерельця. Коли приходила зима, рослинки засинали під снігом, щоб ще краще розвинутися навесні, а водичка вкривалася тонким льодом. Тільки там, де було джерельце, видніла завжди чиста прозора вода. На зиму поселювалися в хатині цвіркуни, що вечорами сюрчали й заколисували Ладу до сну. А попри хатину пробігав шлях, не знати звідки й куди він провадив. Навіть, як вийти було на горбок, то шлях ішов далі, аж ген за синьо-золотавий обрій.

Одного літнього дня прибула до оселі валка чужинних гостей. Попереду їхав багатий пан у барвистому одязі. Збоку в нього звисала крива шабля.

Гості позідали з коней, і їх оточили пожилці. Люди були тут завжди гостинні й привітні до всіх чужинців, бо мали вже таку добру вдачу, а теж і тому, що старовинний звичай велів приймати кожного, хто був утомлений дорогою та бажав відпочити. Тож і тих гостей прийняли, чим хата багата, прохали спочити й бути, як у себе вдома.

Але ці гості були не такі, як усі інші. Ладуня не знати чому налякалася їх, і тільки здалеку споглядала на їхні хижі очі, на шаблі, що їх держали в руках, наче напоготові, і мовчали. Положливою Ладуня не була, але таки боялася підійти до них, особливо до їхнього проводиря, страшні-

шого за всіх. Чула здалеку, як він розхвалював свою країну, розповідав, які там щасливі люди, чванився багатством усіх своїх підданих та запрошував слухачів відвідати його державу.

Прощаючись, чужинець почастивав декого чаркою солодкого багряного вина і від'їхав, обіцяючи ще раз навідатися до них. Аж полегшало Ладуні, коли вершники зникли за обрієм.

На другий день пожилці оселі стали наче заворожені. Ніхто не брався до праці, всі тільки гомоніли про щасливу країну чужинця. Правда, дехто закликав їх спам'ятатися, бо не вірив словам чужинця, але це не помагало. Мріяли про райську країну і про те, щоб піти туди, де панують щастя й багатство.

Згодом вершники вернулися. За ними тяглася юрба народу, росли юнаки й дівчата, сильні й меткі чоловіки та жінки. До цього походу приєднався дехто із пожилців оселі. Спорожнили хати й господарства, в них залишилися тільки старі люди, немічні і слабкі.

І пішли по країні чутки, здогади, плач і лемент. Не було кому засіяти поле, кувати залізо, тесати дерево. І люди розумні та в світі бувалі догадалися, що за чужинцем пішли ті, що пили його вино. Це він заворожив людей зачарованим напоєм.

Ладуня помітила, що тяжка журба пригнобила людей. Дівчинка ходила спустілими ланами, споглядала на городи, зарослі бур'янами. Не чула вже дзенькоту заліза в ковалів, а так радо ходила до них, щоб дивитись на миготливі іскри, що злітали вгору із розпеченого металу. Закриті були теж майстерні столярів. Тепер там стало темно, тихо й сумно.

Лада пішла в поле. Зупинилась край левади, де колись паслися овечки та ягнята. І тут було безрадісно, глухо. Дівчинка присіла у траві біля своїх улюблених квіток і заплакала.

„Що робити? — думала вона. — Як урятувати край від загину? Чи не піти б у країну чарівника й попрохати його, щоб звільнив усіх людей і повернув їх додому? Але куди йти до страшного чаклуна? Де його царство?“

Одна сльозина покотилася з фіялкового вічка в келех

польового дзвіночка. І враз Ладуня почула тихесенькі слова:

— Дзень-дзень-дзень! Не плач, Ладочко, не плач! Ми, твої квітки, поможемо тобі й порадимо...

— Поможете, справді? — зраділа дівчинка.

— Запам'ятай собі наші слова! — загомоніли-заграли дзвіночки. — Чужинець, що забрав людей із собою — грізний чаклун, могутній цар жорстокого народу. Він не знає ні Бога, ні правди, не має серця. Живе в холодному, суворому замку, де й сонце лякається заглянути. Він хоче поневолити цілий світ. Страшний і ненависний, сидить у своїй твердині-кремлі. Чи не боїшся йти до нього?

Лада подумала хвилину.

— Трохи боюся, — відповіла, — але чи не важливіша справа рятувати інших?

Тоді квітки показали їй, куди йти до чаклуна. Рада й весела, побігла Лада додому. Розповіла все дідушеві й бабусі і прохала, щоб дозволили їй піти рятувати земляків.

Переконували старенькі Ладочку цілими днями й вечорами: що дорога далека, що чаклун страшний і може її ув'язнити або й убити. Але Лада відповідала:

— Страшний цар, то й людям там горе! Певне невільникими стали, коли чаклун мусів чарами їх обдурити. А, може, він не зробить лиха маленькій дівчинці? І, врешті, хто ж їх вирятує? Кожний боїться йти туди, ні в кого нема охоти рятувати нещасних.

Подумали старенькі, що, може, таки справді така маленька дівчинка зворушить серце царя. І згодилися. Дали Ладочці торбинку з сухарями і поблагословили її в далеку дорогу. Дивились за нею, аж поки її маленька постать не зникла за лісом.

Був літній ранок, і сонце золотило ясне волосся Ладочки. А вона раділа й вітала сонце старовинною піснею:

**Добрідень тобі, сонечко ясне,
Ти святе, ти ясне-прекрасне,
Ти чисте, величне, поважне.
Ти освічуєш гори й долини,**

**І високі могили.
Освіти й мене перед усім миром,
Перед панами, перед царями,
Перед усім миром християнським.**

Минала по дорозі села й садиби.

— А куди Бог провадить, маленька? — питали її.

— До царя страшного, що забирає людей, зачарованих його вином.

Люди жахалися.

— А чого ж ти йдеш туди?

— Рятувати своїх земляків.

Ламали руки жінки, хитали головами чоловіки.

— Не йди, дівчинко! Він уб'є тебе!

І розповідали, що дорога до його замку страшна, що її зловлять по дорозі його посіпаки, і вона ніколи не вернеться додому.

Від таких слів серце дівчинки здригалося з переляку, сльози наверталися на очі, і не раз вона хотіла вже вертатися додому. Але, коли згадувала про нещасних бранців-невільників, ще рішучіше відповідала:

— Ні, ні! Не кажіть мені такого! Я не боюся, я мушу визволити мій народ із неволі!

Люди споглядали на крихітну постать, на її носик, рожевий від зворушення та сліз, і, похнюпивши голови, відходили. Їм ставало соромно, що вони самі нездатні до такої жертви, що не можуть зважитися на таку небезпеку.

Сім днів ішла Ладочка. Якось надвечір задумала переночувати біля річки, поблизу молодого гаю. Там побачила самотню хатину, вже стареньку, що по вікна загрузла в землю. Обережно постукала у двері. Ніхто не відповів. Ступила на поріг.

— Чи є тут хто в хатині?

У відповідь почула слабкий, ледве чутний голос. Увійшла. На ліжку лежав старенький чоловік із заплющеними очима. Ладочка зрозуміла, що він дуже хворий. Побігла до джерельця і принесла дідусеві свіжої води.

Хворий розплющив очі і ледве промовив:

— Занедужав я, і нікого тут не було, щоб допоміг мені.

Ладочка метнулася по хаті. Приготовила страву, прибрала кімнату і так доглядала старенького, що він за три

дні видужав. Тоді Ладочка розповіла дідусеві, куди й по-що вибралась у дорогу.

Він сумно покивав головою:

— Не для тебе це, Ладочко! Дорога далека, страшна та, врешті, хто знає, чи повернешся з цієї мандрівки. А що, як чаклун ув'язнить тебе або, ще гірше, зачарує тебе на шкоду людям?

Ладочка не дала себе переконати.

— А я таки піду, дідусю! Може не вдію нічого, а може врятую людей із неволі.

— Багато бачив я на віку своєму, — сказав тихо дідусь. — І довго ждав я на когось, хто мав би силу й відвагу пожертвувати собою за свій народ. І діждався! За твоє добре серце нагороджу тебе невеличким дарунком.

Він пішов до комори і приніс срібну тачу, повну прекрасних писанок.

— Ці писанки звичайні собі. А ось ця єдина — чарівна. Коли будеш у нещасті, кинь її об землю. Вона розіб'ється. Тоді скажи: „Рятуй, писанко!“ Бережи її та знай, що тільки один раз оживає в ній чародійна сила.

Подякувала Ладочка красно дідусеві за дарунок, заховала писанку у свою торбинку й рушила далі в непевну дорогу до царства чаклуна. А дідусь додав на прощання:

— Хто має цю писанку, великою силою володіє. Уважна та обачна будь, Ладочко, чаклун збирає могутнє військо, щоб завоювати цілий світ!

II

Знову проминуло сім днів. Лада йшла польовою дорогою, а побіч росли червоні маки, сині дзвіночки й голубі незабудки. Враз почула знайомі голосочки:

— Дзень-дзень-дзень... дзень-дзень-дзень...

Вона схилилася до квітки.

— Ладочко, — загомонів дзвіночок, — отут кінчаються левади, і ти увійдеш у велику степову пустелю. Не лякайся! Ми повідомили звірів, що там живуть, вони тобі допоможуть.

І справді, вневдовзі великий Степовий Орел почав кружляти над Ладою.

— Я бачу далеко й літаю високо. Я буду твоїм провідником. Перелітаю найвищі гори й найбільші пустелі. Я не раз бачив замок чаклуна. Я прикликав Великого Кота, і він проведе тебе далі. Прощай!

Степовий Орел шугнув понад Ладою, махнув кілька разів потужними крилами і, скликаючи клетотом звірів,

полинув у високі хмари. А надвечір, коли вже довгі тіні лягали на землю, до Лади підповз тихо Великий Кіт.

— Ладонько, — промовив м'яко, — сідай на мене, тримайся моєї шиї!

Лада легко стрибнула на теплий хребет Великого Кота, і він негайно помчав у темну ніч.

Кілька днів підряд появлявся над ними Степовий Орел і пильно спостерігав, чи не загрожує їм небезпека. А одного дня заклекотів на тривогу і сплив широким колом униз.

— Уважай, Великий Коте! Женеться за вами Вовкулака-Сіроманець!

Великий Кіт прискорив біг.

— Чого нам боятися вовка? — здивувалася Лада. — Я з усіма звірями живу у приятні. Він напевно нічого злого нам не зробить.

— Це не звичайний вовк! — відповів Великий Кіт. — Це висланець чаклуна, жорстокий його помічник, лише прибрав собі вигляд вовка. Це вовкулака! Він і змієм прикидається . . .

Великий Кіт не міг закінчити своїх пояснень. За ними появилася страшна потвора з широко роззявленою пащею. Кривава піна точилась у неї з-поміж великих гострих зубів.

— Ви далі біжіть, — почули клекіт Степового Орла, — я сам буду битися з ним!

Лада оглянулася. Побачила, як Степовий Орел раптом згорнув крила і з неймовірною швидкістю помчався униз. Кинувся на вовкулаку і гострим дзьобом клюнув його у хребет. Вовкулака завив з болю, але поки спам'ятався, Степовий Орел знову напав на нього, запустив кігті в його шию і дзьобом бив по лобі. Вовкулака впав. За хвилину Великий Кіт з Ладой були вже далеко.

Коли наближалися до лісу, що темнів на обрії, з'явився знову Степовий Орел.

— Вовкулака вилузує свої рани, і він уже для вас не страшний. На краю лісу відпочиньте трохи, поки прибуде Ведмідь-Вуйко. Він поведе тебе, Ладочко, далі.

Під лісом Лада щиро подякувала Великому Котові за поміч. Стояли тепер біля крилатого старого дуба. Великий Кіт не відступав від дівчинки. Він поклався біля неї і беріг її, повертаючи вуха на всі сторони.

Врешті з лісу долинули важкі кроки, десь недалеко тріщало гілля, і з-за дуба вийшов Ведмідь.

— Дорогий Вуйку, — відізвався Великий Кіт, — відаю тобі під опіку нашу Ладочку!

Ведмідь привітався з ними й відповів:

— Знаю вже, знаю!

Він глянув угору, де кружляв у хмарах Степовий Орел. Орел звільна опускався додолу.

— У лісі я не можу бачити вас, — заклекотіло згори. — Чекайму вас по той бік лісу.

— За сім день! — пробурмотів Вуйко Ведмідь, — Раніше не зможу, дорога далека й важка, а ліс густий!

Лада сіла на Ведмедя, і він почвалав важкими кроками в лісову гущавину.

По дорозі зустрічали багато різної звірини. Лада бачила малих зайчиків на галявинах, коли Ведмідь тупав собі своєю дорогою, лисичок з довгими пухнастими хвостами, шляхетних оленів з крилатими рогами. Над лісовими водами вітали їх темні бобри, що вилазили із своїх майстерних підводних будівель і плескали об землю тугими хвостами. Великі, повільні тури виходили з логовищ і ревіли стиха.

— Бувайте здорові і щасливо повертайтеся! — вищали, няккали, свистали й бурмотіли звірі, а Лада кивала їм привітно ручкою.

Коли вийшли на другу сторону лісу, Лада побачила перед собою нескінченну рівнину, сумну й мертво. Тільки зрідка росли невеличкі сухі кущі. В одному місці на обрії підіймався сірий пагорб, а на ньому виднів кам'яний, наче мертвий, замок.

Знов прилинув Степовий Орел і сів біля них на дерево.

— Не стрінете тепер ні звірів, ні квітів, — промовив. — Ми вже на землях чаклуна, що називає себе царем, а там, у далині, його замок. Два дні ходи до нього. А я, хоч і страшно мені дуже, буду тобі, Ладочко, показувати шлях.

Лада попрощалася з Ведмедем і вдячно поцілувала його в щоку. Вуйко аж забурмотів з радості. Поглянув чорними очима на дівчинку й мовчки почвалав у ліс.

III

На диво, замок то появлявся, то зникав і, хоч Лада ніби щораз ближче підходила до нього, здавалося, він однаково далеко.

Надлетів Степовий Орел.

— Те, що бачиш, — відповів на запит Ладочки, — не

справжній замок, а бісівська омана. Це — чари, якими чаклун приманує людей. Я повідомив про тебе Сороку, що самотно живе на дереві в замку чаклуна.

Лада все далі йшла навпростець. Ночувала в полі. Степовий Орел щораз рідше появлявся над нею. Зустрічала озброєних людей на конях і верблюдах, що провадили юрби невільників, які несли на собі вантажі, ледве тягнучи ноги. Сторожа підганяла батогами. Хто падав з утоми, того залишали на певну смерть з голоду і спраги.

Побачивши таке людське горе, Лада з великого смутку майже цілу ніч не спала.

Уранці зійшло бліде, втомлене сонце, затьмарене димом і мрякою. Вийшовши на дорогу, Лада побачила непроглядні юрби і шатра велетенського табору. Над ними бовванів кам'яними мурами замок чаклуна. Якись важкі випари підіймалися з недалеких багон.

Заклекотів у небі Степовий Орел. Лада споглянула вгору і раптом побачила, як два лучники націлилися з луків на її крилатого друга.

— Не стріляйте, не стріляйте! — крикнула дівчинка, підбігла до вояка й шарпнула його за сорочку. Стріла схибнула й упала на землю.

Лучник розлютився і закричав, а другий почав викручувати Ладі руки.

— Тебе що, на розвідку вислали? — спитав лютим голосом, і його обличчя викривилося жорстокою гримасою.

— Ні, ні, — промовила крізь сльози Лада, — я хочу до чаклуна! Ой, болить, болить!

— До якого чаклуна? — питав з реготом вояк і ще сильніше скрутив їй руки.

— До того, що забирає людей із собою.

— Чаклуном звеш його? Це наш цар царів! Пожди, самі заведемо тебе до нього.

Вони зв'язали Ладині руки довгим арканом, другий кінець його скріпили на сідлі й рушили до замку.

Лада бігла біля коней, обережно тримаючи торбинку з чарівною писанкою. Кілька разів спіткнулась на бігу, падала, і тоді вояки підтягали її мотузом.

"Щоб тільки не загинути з виснаження!" — думала Лада і збирала останні сили, щоб не піддатися знеможі. Бо-

ялася, що не зможе добігти до замку й урятувати своїх земляків із неволі.

Серед таких думок незчулася, як перед нею відчинилась потужна брама й потягли її на замкове подвір'я. Якись люди заговорили чужою їй мовою і, штовхаючи шаблюками, повели до якоїсь залі. Там передали її чоловікові, що мав гостру борідку й був зовсім лисий. Він насмішкувато поглянув на неї своїми розкосими очима.

— Ге-ге-ге! — засміявся глумливо. — Хочеш до царя царів? Смішна ти і дурна, дівчино! Цар царів потребує ще багато невільників, щоб йому копали золото і кували зброю!

Він схопив Ладу кривими пальцями й попровадив до вікна.

— Глянь, — і показав рукою, — ідемо війною на твою вітчизну. Бачиш, скільки зібрав цар з далеких гір і пущ, з-за широкої ріки Волги: тих, що хочуть іти по воєнну здобич, і тих, що не хочуть. Байдуже це, бо над усіма стоїть певна сторожа. І твої земляки є між ними. Як може звільнити їх цар царів?

Тоді лисий чоловік потягнув її до другої залі. Вона опинилася перед самим царем царів. Сидів чаклун на щиро-злотому стільці. Лада пізнала його. Це він проїжджав їх-

ньою оселею. Тепер його обличчя було ще страшніше. Очі були вузькі й лихі, волосся з'їжилося над низьким чолом. Хиžo зірвався з крісла й підбіг до Лади. Був малий на зріст, тіло мав важке, а ноги криві й короткі.

— Що у тебе в торбі? — промимрив. У голосі звучало недовір'я.

Він вирвав торбинку з рук Лади й висипав сухарі на підлогу.

Лада охнула. Писанка! Але яєчко було ціле й покотилося просто під ноги Лади. Побачивши, що у торбині нема нічого небезпечного, чаклун кинув її дівчинці. Лада збрала сухарі й поклала їх разом із писанкою в торбинку. В її очах бриніли сльози, вона ледве стримувалася від плачу. А чаклун лютував.

— Ти звідунка, ти прийшла шпигувати! — верещав.

— Ні, ні! — перечила Лада.

— Що? Не хочеш признатися? Смієш мені перечити? Геть з нею у в'язницю, у вежу!

Вхопили Ладу й повели. Сторожа насміхалася з неї. Лада мовчала. Беззахисна маленька дівчинка йшла поміж хижими вояками і не було нікого, хто промовив би до неї хоч одне добре слово.

Коли вийшли на замкове подвір'я, Лада почула скрегіт сороки. Справді, на сухій гілляці сиділа біло-чорна пташка і смішно кивала до неї своїм довгим хвостиком.

Дуже зраділа Лада. Все ж таки знайшовся хтось прихильний до неї.

Сім важких дверей і сім залізних замків замкнулося за нею, а останні двері начальник в'язниці відчинив золотим ключем, на диво малим. Біля кожних дверей стояли сторожі з широкими ножами і споглядали на Ладу дикими очима. Вежа, куди замкнули Ладу, була висока й темна. Тільки високо вгорі було маленьке віконце, крізь яке ледве просочувалося слабе, денне світло. Лада заридала.

Не знала, скільки часу проминуло, коли у вежу ввійшов старий чоловік. Він здивувався, чому таку малу дівчинку ув'язнили в цій страшній вежі.

— Я приніс тобі воду, — сказав тихим голосом. — Як ти називаєшся, дівчинко?

— Лада, — відповіла.

Так почали розмову. Ладочка розповіла про себе і про свій намір визволити свій народ, а дід слухаючи аж просльозився.

— З тобою ще не так зле, — сказав він, тебе не заб'ють скоро. Ти мусиш бути дуже важливою особою для царя царів, коли звелів замкнути тебе в цю вежу золотим ключем. Він зберігає цей ключ завжди у себе у кімнаті. Крім тебе, є тут ще молодий князенко. Але ключа замало. Щоб

вийти звідсіля, треба знати ще кличку, а знають її тільки чаклун та начальник в'язниці.

— Я сам, — провадив далі він, — довгі роки не виходжу з вежі. Не пускають. Вже забув про сонце, не знаю, як співають пташки, як зеленіють ліси. Так, так, важке мое життя!

Він розповів, що зветься Остапом і що жив колись біля столичного міста Києва.

Коли дід пішов, Ладі спало на думку, чи не добути б чарівну писанку і не врятувати себе з неволі. Але це була тільки коротенька думка. Аж соромно стало дівчинці, що вона могла таке подумати. Таж писанку вона призначила на те, щоб визволити не себе, а всіх бідних невольників.

IV

Нагло вгорі щось заскреготіло, заспівало. Лада глянула у високе віконце — там сиділа сорока. Вона з цікавістю приглядалася до Лади то одним, то другим оком, смішно повертаючи голівкою.

— Ти тут, Ладочко? — заговорила пташина. — Не бачу добре, темно у твоїй вежі.

— Це я, це я, сороко! — радісно озвалася Лада.

— Слухай уважно, що тобі скажу! — заскреготіла сорока. — Я бачила, як начальник в'язниці взяв золотий ключ і заніс його до чаклуна. Чаклун поклав його у своїй кімнаті на столі. Ти знаєш, що ми, сороки, дуже любуємось у блискучих предметах, у всьому, що так гарно сієє довкола. Я буду сторожити кімнату чаклуна і як тільки відчинять вікно, вхоплю золотий ключ. А тепер мушу летіти. Не журись, Ладонько!

Лада сиділа тепер сама-самісінька. Відчула голод і добула з торбинки сухарі. Почала їх гризти, попиваючи водою із дзбанка.

Насторожилася від дивного шелесту, ніби притаєного шарудіння. Почала наслухати. Справді, в кутку вежі щось то шкрябало. Врешті з малої дірки висунулася мишка.

Лада не злякалася — навпаки, дуже зраділа тендітною тваринкою.

— Ходи до мене, мишечко! — кликала її, подаючи кусник сухаря.

— Ах, яка я вдячна тобі, Ладочко! — заговорила мишка. — Тут так рідко можна знайти щось їстівне.

Лада поділилася з мишкою останками свого сухаря, а мишка хрупала, аж тряслися їй маленькі вушка. Коли обидві попоїли, Лада налила на свою долоню трохи води й подала її мищі.

— За твоє добре серце я хочу віддячитися, — сказала мишка. — Що можу зробити для тебе?

Лада сама не знала, що може вдіяти така маленька тваринка для неї. Мабуть, ніщо! Але розповіла своє горе. Коли згадала про таємну кличку у в'язниці, мишка зраділа.

— В цьому я можу тобі допомогти. Я знаю всі дірки у стінах і в підлозі та всі найменші ходи. Підслухаю це таємне слово і скажу тобі. А коли визволишся, не забудь про нещасного маленького князенка!

— О, ні, не забуду! Ні про князенка, ні про діда Остапа.

Надвечір, коротко перед заходом сонця, на вікно сіла сорока. В її дзьобі блищав золотий ключ. Вона знову поглянула додола одним оком, опісля другим і скинула ключ на підлогу.

— Бачиш, Ладочко, я дотримала слова. І ще переказую тобі, що я зустріла мишку. Вона біжить до тебе. Махнула мені хвостиком, а це значить, що все добре!

За хвилинку мишка справді вбігла до вежі.

— Я знаю кличку! Я знаю кличку! — запищала й раділа танцюючи по долівці в'язниці. — Ось вона, ось вона!

Підійшла до Лади й тихенько заговорила: „Толо-мі-прес“. Три рази повторила це слово.

— Я почула його, як змінляли сторожу. Тепер можеш тікати. Я вже йду.

І мишка зникла в дірці.

Лада стулила усточка — тепер прийшла найважливіша хвилина. Щоб тільки не зробити якої помилки, щоб не переплутати!

Узяла торбинку з писанкою, відчинила золотим ключем двері й вийшла з вежі. Скоро підбігла до сусідніх дверей і тим самим ключем звільнила князенка.

— Виходь скоро, князенку! Не маємо багато часу. Треба втікати!

Хлопчина здивовано дивився на дівчинку й не рухався. Він мав на собі одяг, знищений довгим ув'язненням, колись барвистий і багатий. Збентежений появою дівчинки, князенко все ще стояв, заворожений фіялковими оченятами Лади.

— Скоро, скоро! — прошепотіла дівчинка й потягнула князенка за руку. Обое побігли.

З бічної ніші вийшов дід Остап.

— Збирайтесь, дідусю, з нами! Втікаємо із в'язниці!

Дід Остап стрепенувсь і з великої несподіванки не знав, що робити. Хапав то накривало, то глиняний глек на воду, ставив усе на місце, бігав по келії, хапався за голову. І знову Лада потягла його до виходу.

Скоро стали перед високою брамою, кутюю грубим залізом. Аж тепер Лада не знала, що робити далі.

— Стукаймо! — гукнув князенко і почав кулаком гримати у двері. Заскрипів старий замок, і перед ними з'явився велетень з червоним шрамом на лиці.

— Толо-міпрос, — прошепотіла Лада до нього, і велетень відступився. Побігли далі до інших дверей і так без труднощів вийшли з замку.

Раптом обізвалася сорока. Лада не могла її зобачити, бо вже стало зовсім темно. Сорока порадила їм іти далі, а то й бігти без упину, щоб уникнути погоні, опісля повернути кілька разів у різних напрямках, тоді ворожі вояки не зможуть піти їхніми слідами.

— Я буду летіти перед вами і даватиму вам знаки голосом! — заскреготіла вона і вже майнула вбік. За нею побігли всі троє, взявшись за руки, щоб не розгубитися.

З цієї сторони замку не було війська. Ішли й бігли навперемінку чистим полем цілу ніч. Аж ранком зупинилися в широкому заїзді, де готувалася до від'їзду багата купецька валка. То були арабські купці, які заплатили чаклунові велике мито за переїзд його землями.

— Ви куди мандруєте? — спитав їх купець і привітно погладив Ладу по голівці.

— До Києва! — відповів дідусь.

— Гм, — подумав купець, — далека й небезпечна дорога! Не раджу теж іти мимо замку. Я їду до Києва з товарами, можу взяти вас із собою. Поїдемо бічними шляхами.

Подякували арабському купцеві за його ласку. Він звелів привести верблюдів. На одного сів дід Остап, а на другому примістилися Лада з князенком. Їхній верблюд мав два горби, між якими був прилаштований критий намет і м'які сидження з килимами.

Поки рушили, Лада і князенко пильно й уважно приглядалися одне до одного. Лада помітила непокірний чуб у князенка, а цей чуб стирчав так смішно, що дівчинка аж пирскнула сміхом. А князенкові сподобалися її фіялкові очі і малий цікавий носик. Лада усміхнулася до нього:

— Я зовуся Лада.

— А я — Андрійко.

Князенко розповів, що він походить із Чернігова, малого, але дуже гарного міста.

Валка рушила. Верблюд хитався лагідно на ходу, і князенко замовк, сонливо споглядаючи на Ладу. І дівчинку огорнула сонність після таких хвилюючих пригод. Вона засунула завіси намету і м'яко вмостилася на сидженнях. Скоро послули обоє глибоким спокійним сном.

Сім тижнів їхали до Києва. Під час постоїв Лада відшувала діда й питала, як він себе почуває. А дід Остап наче відмолодів, спав небагато, розглядав околиці й милувався давнонебаченою природою.

Одного дня Лада почула поклик Степового Орла:

— Щасливого повороту!

Лада відгукнулась:

— Дякую, Орле, за поміч! Живи довго і щасливо!

Десь у степу занявжав у кущах Великий Кіт. І його вітала дівчинка приязними словами. А коли проїжджали лісом, вийшов з-поміж дерев Вуйко-Ведмідь.

— Гу-гу-гу! Це я, не лякайтесь!

Купець не розумів мови ведмедя. Його кінь стрибнув убік, і купець націлився на ведмедя з лука. Але Лада скрикнула:

— Не стріляйте його! Він мій приятель!

Купець здивовано глянув на Ладу. Валка спинилася.

— Так, мій друг!

Лада стрибнула з верблюда.

Остовпіли купці, бачачи таке дивне диво: маленька дівчинка без остраху підходить до страшного звіра й цілує його в щоку. А ведмідь бурмотить щось, роззявляє велетенську пащу й легко-легенько обіймає лапами дівчинку.

І Лада розповіла арабам про свої дивні пригоди.

Їхали далі до Києва радісні й веселі. Одного дня побачили велику ріку. То був Бористен-Дніпро. Його води пливли широкими плесами кудись у далину. На березі ріки стояло сім київських горбів із сімома стами церков, палаців і веж. То був столичний Київ, див-город.

— Ось у цих горах, — розповідав дід Остап, — спочиває наше зачароване військо. У великій печері сплять озброєні лицарі три сотні років! Вони ждуть, поки у хвилину горя й лиха прийде хтось до них і пробудить їх із твердого сну. Тоді вони підуть у бій і знову ляжуть спати.

— Але, — зідхнув дід, — люди забули, де лицарі сплять і як їх пробудити!

В'їхали в місто. Купці збиралися відпочити у заїзді, а Лада хотіла зараз же бігти до палацу Великого Князя. Так і попрощалися Лада й князенко з добрими людьми, гарно кланяючись їм і бажаючи багато щастя й успіху.

Увійшли без перепон до палацу, і підручний зголосив їх володареві України-Руси. Великий Князь вийшов до гостей і спитав:

— А чого вам потрібно від мене, діти? Чи може ви, дідусю, маєте яку справу?

Тоді Лада почала розповідати свої пригоди, а в той час володар цікаво споглядав то на її носик, то на непокірний чуб князенка. Врешті промовив:

— Ти, Андрійку, залишись у мене, поки я повідомлю твоїх батьків. Дуже дякую тобі, Ладуню, за те, що визволила Андрійка з неволі. В нагороду ви всі з дідусем можете замешкати у моєму дворі.

Але Лада ще не скінчила:

— Великий Князю! Ще хочу сказати, що чаклун з півночі йде з могутнім військом на нас.

Великий Князь споважнів і задумався.

— Нам доносили про це наші звідуни, і ми готуємось до бою.

Наступного дня Ладуня побачила опанцерованих у залізо перших лицарів, що вирушали з Києва в похід проти ворога.

Невдовзі появились на обрії тисячі й тисячі ворожих наїзників. Над їхніми полками повівали червоні прапори, а здалеку темніли дими спалених осель.

Великий Князь сказав:

— Могутні сили зібрав ворог, а в мене лицарів мало. Чи встоїмо з нашими силами проти такого сильного напасника? Як би не було, не посоромимо землі нашої! Будемо битися до загину!

Затрубили герольди у срібні сурми і лицарі пішли в бій.

Князенко теж пішов на війну, йому дали маленький панцер і меч. Він пригладив свого чуба й подав Ладі на прощання руку. Але чуб зараз же піднявся знову вгору.

Лада побігла на оборонний мур, щоб зорити за боем. Коли княжі лицарі вийшли в рівних лавах, над ними повівав блакитний прапор із білим хрестом. У Ладиних очах стали сльози. Це ж бо мала горстка йшла на змаг з полчищами ворога. Сиділи на конях спокійно і ждали наказу до бою. Між ними видніла маленька постать князенка. Кожний лицар славен, кожний пишній. А з поля нісся гамір і рев багатьох тисяч ворожих вояків.

Лада поглянула на місто. Блищали золочені бані собору Святої Софії, дома й розкішні палати бояр. Вулиці

були повні народу. Всі пожильці передмість поховалися за оборонні мури, вони не знали воєнних хитрощів і їхнім завданням було тільки боронити місто з мурів і стрільниць.

VI

Лада раптово пригадала заворожених лицарів у підземеллі київських гір. Ждуть там, щоб хтось закликав їх до воєнного діла, до оборони рідної землі.

Лада збігла з мурів і, обминаючи юрби народу, попростувала за місто. В руці тримала обережно таємничу писанку.

— Як пробудити заворожених лицарів? — питала по дорозі людей. — Де вони сплять? Як їх знайти?

Нічого не довідалася. Одні не мали часу відповідати маленькій дівчинці, що ставила такі питання, інші нічого не знали, а ще інші сміялися з неї. Тільки одна старенька бабуся відповіла:

— Не знаю, доню, і ніхто не знає в місті. Але вони є, і їх треба знайти.

Лада почула збільшені крики і гуркіт бою. Побігла ще раз на мури і побачила, як княжі лицарі кинулися на ворога, як сікли їх мечами, а ворог засипав їх стрілами так густо, що інколи ті стріли закривали небо. З ревом кидалися полчища чаклуна на княжі війська.

Лада дуже злякалася. Бачила, що лицарі не встоять і ворог наступатиме на місто. Вона кинула писанку об землю. Писанка розбилась, шкаралупа лежала тепер коло її ніг.

— Писанко, писанко, рятуй Київ, пробуди заворожених лицарів!

Раптом шматки шкаралупи рушилися, склались до купи, і писанка покотилася по дорозі. За нею побігла Лада. Писанка котилася вулицями, людям попід ноги і викотилася за місто. Котилася стежками, підскакувала на камінцях, пробігала поміж бур'янами, все нижче й нижче в яр. Вже минули другу гору. Ладині ноги втомились і понівечились, а писанка котилась далі й далі, аж зупинилась під кущем, що ріс біля скелі.

Лада розгорнула віття й побачила у скелі широку щілину. Писанка покотилася туди, і Лада стрибнула за нею.

У довгому проході було темно. Але чим темніше ставало, тим сильніше світло виходило з писанки. Врешті вона засяяла барвами, якими була розмальована так сильно і яскраво, що Лада бачила кожний камінець і кожную заглибину у скелі.

Прохід ставав щораз ширший, знагла дівчинка опинилась у великій підземній залі-печері. Зі стін соталося світло, і Лада побачила довгі кам'яні столи, а біля них на долівці сотні сплячих збройних лицарів. На лицарях блищала бойова зброя, а в руках тримали вони напоготові гартовані мечі. Біля лицарів дримали зі спущеними головами білогриві коні.

Писанка викотилася на середину залі і зупинилася.

Спершись на кам'яному столі, спочивав найкращий лицар, увесь у криці, з великими срібними острогами, у пернатому шоломі, прикритий голубою киреєю.

— Прокинись, лицарю! — прошепотіла Лада, торкнувши його злегка рукою. — Рятуй нашу батьківщину!

І враз задзвеніло довкола залізо, зірвалися лицарі, кинулись до коней. Найстарший з них, отой, що спав біля стола, підняв Ладу з землі й посадовив на свого коня. Писанка покотилася перед ними. Лицарі рушили учвал вирубаним у скелі проходом.

Ще хвилина — і вони виїхали в поле. Там ішов бій. Оточені ворогами княжі воїни відбивалися останками сил. Лада побачила між ними Великого Князя. Схвильовано шукала очима Андрійка і — знайшла. Пізнала його непокірну чупринку. Його малий меч рубав направо й наліво. Билися завзято, проте кожний міг помітити, що княжим лицарям приходить кінець.

Воевода пробуджених лицарів допоміг Ладі зістрибнути з коня й підніс угору меча.

— За вітчизну! — крикнув до своїх, і вони кинулися вперед.

Під ударами княжих воїнів ворог подався назад. Великий Князь із своїми дружинниками оточив шатро „царя царів“, і чаклун не встиг навіть добути меча, не мав часу й сісти на коня. Одним ударом меча Великий Князь зняв йому голову з плечей.

Княжі лицарі стиснули ворога з обох боків, і полчища наїзників розбіглися по полю. А коли поширилась вістка, що чаклун не живе, то наче яка полуда-омана спала їм з очей. Вони зупинились і почали збиратись у гурти залежно від того, з якої поневоленої країни хто походив. Останній спротив ставила ще сторожа чаклуна, але самі його вояки розгромили її доценту. Люди з княжих земель зібралися під стягами Великого Князя.

Поневолені народи, визволені тепер від оманливих чарів, раділи несподіваною свободою. Настало велике свято перемоги.

До всіх цих подій здалеку приглядалася дівчинка Лада. Всна виконала своє завдання і могла тепер спокійно

вернутися до своєї сім'ї. Але, коли готувалася відійти, побачила коло своїх стіп чудесну писанку. Підняла її обережно, загорнула в листок соняшника і поклала у торбинку. Вона знала, що писанка втратила свою чудодійну силу, стала звичайною крихкою писанкою, яких багато є в Україні.

— А де поділися заворожені лицарі? — спитала писанку, помітивши, що вони кудись то зникли.

Писанка мовчала. Що ж, звичайна київська писанка. Зате обізвалися польові дзвіночки:

— Не питай писанки, Ладочко! Питай Золотого Соняшника. Він тужить за сонцем, обертає до нього голову й усе бачить.

Золотий Соняшник устряв у розмову:

— Заховалися знов у своє підземелля ті лицарі, мужі відважні, на зріст високі, лицем красні! Ждуть, аж знову колись прийде на них бойова потреба. Сплять і дожидають.

У Лади навернулися на очі сльози. Так дуже хотіла попрощатися з ними! Пішла поволі в напрямі до міста, бо туди вела її дорога додому.

А в місті вже її шукали. Сам князенко гасав конем вулицями столиці і, коли здалеку побачив малу постать дівчинки, аж закричав з радості.

Наступного дня відбувся на княжому дворі гучний бенкет. По одному боці стола сидів дід Остап. Він теж брав участь у вчорашньому бою, як умів і як міг. Лада була пишно одягнена, мала на собі золоті намиста і чільце з самоцвітами. Мистці і скоморохи співали пісень та грали на гуслях і арфах. Після м'ясива подавали до столу мигдалеві торти, креми з битої сметани й інші ласощі. Усі, хто був у залі, оглядали незвичайну писанку, що красувалася у срібній чаші по середині стола...

А після того підвівся Великий Князь, розгорнув пергамен з печатями і прочитав, що його наслідником має стати князенко Андрій. Коли скінчив, знадвору почувся клекіт Степового Орла. Він передавав привіт від звірів Ладиної вітчизни.

За кілька років, коли Андрійко став Великим Князем, відбулося гучне весілля на княжому дворі. Лада сиділа побіч нього на золотому престолі, а на голові мала корону Великої Княгині. Біля них сиділи дідусь і бабуся, дід Остап та княжі дорадники й бояри. Всі раділи і святкували щасливу подію. Народ вітав своїх володарів, бо знав, що рід їх красен і надходять щасливі часи для всіх. Писанка зберігалась у княжій скарбниці. Всі жили довго і щасливо.

ПРО ЮНАКА СЕМЕНКА, ЩО ВОЛЮ ДОБУВАВ

Ілюстрації Петра Андрусева

I

Давно це було, ще коли олені золоті роги на лобах носили. Розповідали старі люди про юнака Семенка, що волю добував. Розповідали своїм дітям, а діти — внукам, бо письма в ті часи ще не знали і про все, що діялось, переказували з уст до уст.

Семенко бачив, як зайди-чужинці його народ мучать, як змушують важко працювати й усе добро собі забирають. Людей огорнули туга і смуток. Думав Семенко, чому така кривда на світі. Зі своїми думками ходив до лісу, бо принаймні там спокійно і не було чути ні криків, ні плачу.

Одного разу, коли Семенко спочивав у лісі під дубом, підійшов до нього старезний дідусь: біла борода до землі, біла сивина — увесь білий. Спитав дідусь Семенка, що він робить тут, у лісі. Семенко відповів:

— Думаю, чому таке лихо на мій край найшло.

— Це тому, Семенку, — пояснив дідусь, — що ви не вміли волі зберегти!

Пішов дідусь далі, а Семенко залишився зі своїми думками.

По якомусь часі попрощався Семенко з батьком, матір'ю та малою сестричкою.

— Піду, — сказав, — у світ волі нашої шукати. Повернуся, як здобуду її. Не плачте за мною!

Подався Семенко в ліс, ішов усе далі й далі, так далеко ще ніколи не заходив. Надвечір зупинився на галяві. Із джерела витікала холодна вода, пташки тихо на деревах сиділи, і гілля дрімало. Коли Семенко так милувався світом, вийшов на галяву білий олень з золотими рогами.

— Що ти робиш тут, у нашому царстві? — спитав.

— Волі шукаю для мого народу! — відповів Семенко.

Олень похитав головою, а пташки зацвірінькали, здивовані такою відповіддю.

— Волю здобувати — це важка справа, — сказав олень. — Воля в полі, а насторожі коло неї стоять ворожі полки, як ліси, і стріли пускають, як дощ! Візьмуть тебе в неволю або й уб'ють...

І знову похитав олень головою.

— А ти краще послухай мене! — говорив далі. — Не шукай волі для свого народу, а залишайся тут. Будеш ходити в пурпурі й шовках і твої коні будуть в золото зодягнені, і сідла на них будуть золоті, і рабів багато ходитиме за тобою.

— Не хоч я твого золота ні багатства! — крикнув обурений Семенко. — Геть від мене!

Семенко з відразою відвернувся від оленя і рушив уперед, не оглядаючись.

— Пожди! — гукнув олень і підбіг до Семенка.

— Юначе мій дорогий, — сказав, — дурив я тебе, хотів випробувати, чи ти справді готов шукати волі для людей. Сідай на мене!

Семенко вмоствився на спині оленя, тримаючись руками його золотих рогів. Олень понісся в лісові хащі, поміж старезні дерева, оброслі мохом, у таємничі тіні. Врешті вони пристанули, щоб відпочити.

— Треба повечеряти! — сказав олень. — Ось тут багато ягід — поживись, бо дорога перед нами ще далека.

Семенко збирав ягоди, а олень пасся на свіжій зеленій траві. Коли обидва попоїли й лягли відпочивати, олень почав свою розповідь:

— Далеко звідсіля є країна, до якої ще ніхто не доходив. Висить вона між небом і землею. Є там палата уся з золота та срібла. У палаті живе царівна, як сонце, і чекає, щоб мужній лицар визволив її від дванадцяти розбійників. Вони стережуть її вдень і вночі, а живуть усі на дванадцяти дубах. Якщо не визволиш царівни, попадеш у неволю, ще важчу, ніж удома. А коли визволиш, тоді цілий світ буде твій, і не важко буде тобі прогнати чужинців з рідної землі.

— Я піду до того царства між небом і землею! відповів Семенко. — І ніщо мене від цього не втримає.

— Я вже мушу вертатися, — сказав олень, — а ти йди, коли наважився. Кожний звір тобі допоможе, та й сам собі мусиш радити! Прощай!

Олень підвівся, ще раз глянув на хлопця і погнався в ліс.

II

Семенко ждав темної ночі. Коли закричали пугачі, подався в ліс сам-один, як сирота. Ішов день і ніч і знову день, аж вийшов на відкрите поле, залите соняшним світлом. Нараз почув кигикання яструба в чистому небі.

— Гей! — кликнув Семенко. — А прилинь но сюди, поможи мені!

За коротку хвилину яструб опинився коло хлопця. У яструба були золоті крила і срібні кігті. Хлопець розповів про свою пригоду, а яструб відповів:

— Пожди тут, край лісу, аж прибіжить до тебе кінь, накритий зеленою паволокою.

Сказав і помчався стрілою у височінь. Ждав Семенко годину і дві, аж почув кінський тупіт. Раптом перед ним спинився кінь, такий могутній, що Семенко здивувався. Справді на коні була зелена паволока, а з-під паволоки випинались два білі крила.

„Крилатий кінь!“ — подумав Семенко і ще більше здивувався, бо такого коня ніколи не бачив.

Кінь скинув із себе золотий панцер і шолом, щит і меч.

— Оцей панцер, це зброя для тебе! — сказав. — Одягай та й полинемо в заворожене царство. Доведеться тобі звести бій з розбійниками.

Надів Семенко панцер, припоясав меча, взяв у руку щит і стрибнув у золоте сідло. Ледве всунув ноги у стремена, як кінь ударив копитами об землю, махнув крильми й понісся понад хмарами. Внизу під ними пересувалися моря і степи, ліси і міста, і кінця тому лету не було. Аж долетіли до темного лісу, і кінь опустився на землю.

— Іди тепер на схід три дні, — сказав кінь. — Дійдеш до височенного дуба, що має верховіття у хмарах. Там побачиш, що далі робити.

Сказав і залишив Семенка у страшному лісі.

Ішов Семенко добу, дві і три, аж дійшов до того дуба. То було дерево світу, його вершину освітлювали сонце, місяць і сім зір-плянет. Спинаяся Семенко по ньому вгору щораз вище й вище. Днями спинаяся, а ночами спав у розвилах. Врешті дійшов до оселі, де жили люди.

— Іди далі вгору, аж дійдеш до замку царівни! — сказали йому. — Але знай, що з нас ще ніхто туди не дійшов.

Знову подався Семенко у важку дорогу. Врешті роз'яснилося довкола, розступилося галуззя верховіть, і Семенко став перед золотою палатою. Тут заступило йому дорогу дванадцять мужчин з чорними бородами й залізними мечами.

— Ось він! — крикнув один. — Таки прийшов! Ждемо тебе тут усі разом! Тут буде тобі кінець!

Семенко не злякався. Добув меча і крикнув:

— Наступайте, розбійники! Хто перший?

Виступило троє відразу, але золотий панцер Семенка осліпив їх. Махнув мечем Семенко — три голови покотилися по землі. Виступило ще троє, і знову побив їх Семенко. Так повторилось чотири рази, а чотири рази по три — дванадцять.

Семенко скинув шолом і подався до замку. Назустріч йому вийшла надзвичайної краси дівчина: волосся — золото, очі — чаші, чобітки зелені, шиті перлами.

— Дякую тобі, юначе, — промовила, — що ти визволив мене і мій народ із неволі. За це все золото в моєму царстві буде твоє, і багатий будеш на весь світ.

— Дякую тобі, дівчино, за твою ласку, але я не ласий на золото й багатство. Не той багатий, хто багато має, а той, хто багато не потребує.

— Дивний ти, хлопче! — сказала дівчина і повела Семенка в замкові покої.

— Одного прохаю тебе, — сказав Семенко, — якщо твоя сила, поможи мені визволити мій народ із неволі!

Тоді царівна покликала слугу й наказала принести чарівну зброю, що їй досі зберігали розбійники. Хто її має, той завжди переможе.

Дуже сподобалася царівна Семенкові. Він обіцяв їй, що, як тільки зламає силу ворога, повернеться до неї.

Сім місяців, сім днів і сім годин тривала мандрівка Семенка додому. Вернувся в рідний край, покликав сміливих юнаків стати разом з ним до бою за волю народу і рушив проти чужого війська. Перелякалися навісні займанці-наїзники, коли на чолі війська побачили Семенка в золотистій зброї, з мечем двосічним у руках. Кинулися Семенкові лицарі на конях у бій. Не витримав ворог на-

тиску борців за свободу. Зловили вони у полон визначних вождів супротивника, а решту розігнали або побили. Довгі роки після того чужинецькі розбишаки обминали землю Семенкового народу, бо вони боялися славних лицарів і Семенка.

Чи вернувся Семенко до царівни, чи одружився з нею і як вони жили? Цього я не знаю. Старі люди розповідали цю казку внукам, а внуки — своїм дітям і внукам, але ніколи не згадували, що сталося з царівною та Семенком. І я чув цю казку від старенької бабусі не один раз, але ніколи вона її не докінчила. Хай так і буде далі!

ПРО СЛАВНОГО КОРОЛЕВИЧА ГАРАЛЬДА СМІЛИВОГО

Ілюстрації Михайла Михалевича

Велике й гарне місто лежало на сімох зелених горбах. У місті було сімсот золотoverхих церков і сімдесят срібних палат. Попри місто пливла велика ріка. За містом росли темні ліси й чагарники, повні грізних ведмедів, хитрих лисів і скорих стрибунів-оленів. У місті жив Великий Князь, володар багатой землі, міст і сіл.

Місто було столицею й звалося Київ, могутня ріка, що пливла широким руслом — це Дніпро, а земля, якою володів князь — Україна.

Великий Князь мав найкращу палату й багаті одяги. Його дорадники-боари мали теж палати або двори, а всі інші люди, хоч жили не так достатньо, почувалися вдоволено й щасливо. Від багатьох років ніякий ворог не важився нападати на мешканців і забирати їх у полон. На сторожі стояли ясні воїни, лицарі, заковані в залізні панцери, з золотими шоломами і сріблистою зброєю. Щасливо жили в місті, крім українців, також і чужинці: араби, греки, латинці, вірмени, німці, венеційці, французи й хозари.

Великий Князь називався Ярославом, а народ називав його ще Мудрим. Він мав двох синів і дві доні. Старший син Володимир був тоді на війні, молодший учився дома. Дві дівчинки наповняли сміхом і забавами княжу палату: старша дванадцятилітня Єлисаветка і маленька ще Анночка.

Одного весняного дня, коли сестрички гуляли в кімнатах, залунали над містом звуки труб. Анночка підбігла до вікна. Воно було високе, все з кольорових малих скел, і треба було його відчинити, щоб побачити те, що діється в місті. Анночка була замала, щоб досягнути замка, і їй допомгла Єлисаветка. Глянули на місто і сплеснули в долоні із здивування.

— Дивись, дивись! — вигукнула захоплено Анночка.

Чорні вічки Єлисаветки засвітилися радістю. Обидві дівчинки зачудовано дивилися на місто. На вежі міського муру, біля в'їздової брами, сім герольдів трубило на сріб-

них трубах. Це був знак, що в місто в'їжджають славні і достойні гості. Чотири кремезні сторожі відкрили браму, і тоді обидві князівни побачили дивне диво: на баских конях, накритих барвистими накривалами, в'їхали до міста лицарі. Вони мали чужинну зброю, червоні стяги з синіми хрестами на списах, а на грудях золоті бляхи з чудними знаками. Найбільшу увагу звертав на себе лицар, що їхав посередині в першому ряді. Його кінь був білий-білий, покривало на коні червоне, а зброя на лицарі горіла золотом і сріблом. Він скинув шолом. Довгі кучері ясного волосся спливали йому на плечі, і він з радісним усміхом почав розглядати місто.

— Що в нього на грудях? — спитала Анночка.

— Це дракон, схожий на нашого змія. Це старовинна відзнака вікінгів.

— Хто це вікінги? — шепотом спитала Анночка.

— Лицарі, найславніші здобичники, а їхня батьківщина сувора й холодна: самі скелі і страшне бурунне море.

Вікінг з ясним волоссям, розглядаючи цікаво нове для нього місто, глянув на вікно і побачив князівен. Єлисаветі здалося, що вікінг не відвертає від неї очей. І справді, юнак, усміхаючись привітно, поздоровив її, схилиючи голову в лицарській пошані. Засоромлена Єлисавета відбігла від вікна, а коли згодом знову глянула на місто, вулиця була порожня. Тільки здалеку доносився відгомін кінських копит.

Увечорі Єлисавета довго не могла заснути. Їй ввижався золотоволосий лицар на білому коні. Хто він? — думала і не знаходила відповіді.

Княжа палата стяла на старокиївській горі. З вікон вигідно можна було розглядати і місто і далекі його околиці. Єлисаветка любила сидіти в віконній ніші і радіти столицею та багатою веселою батьківщиною.

Великий Дніпро шумів свєїми водами, по ньому неслися в далекі південні краї по той бік моря білі крилаті човни. За Дніпром були ліси. А за ними кочували вороги, що колись появлялися аж під самою столицею і забирали лю-

дей у полси. Єлисаветка знала це з розповідей старих людей. Її тато, Великий Князь, завів велике військо, яке хоробро боронило рідний край. З другого вікна було видно поля, оселі та шлях, що йшов до міста Вишгороду, а там ще далі — у великі багаті царства. Єлисаветка часто споглядала на шлях — вона хотіла знати, як там, у тих чужих землях, які там живуть люди і як вони виглядають. Але шлях мовчав, губився в сивій даліні, тільки легкий вітер приносив відти запах піль і квітів.

Єлисаветка підбігла до іншого вікна. З нього бачила шлях, що йшов до Чорного моря, до Босфорського царства. Велике й могутнє було те царство. У скарбниці свого батька вона бачила дорогоцінні паволоки, перські намиста і золоті сережки, що їх привозили темнолиці купці.

Споглядаючи на місто, вона завжди лестила очима палату своєї бабусі Ольги. Цей гарний двір з поверховими кімнатами потопав у зелені дерев. Побіч нього стояла палата боярина Вишати, що мав дві доні, бліденьку Оленку і жваву Божену. Вони нетерпляче вижидали свого батька, який саме тоді пішов у похід разом із братом Єлисаветки, Володимиром. Далі зліва примістився базар, а справа — гладкий тік, площа з бальконами й сидіннями по боках; тут відбувалися лицарські ігри-турніри. З-поза садів виглядали двори князя Гліба і боярів Чудини, Ольми, Мстислава та Брячислава. Вихилившись з вікна, можна було бачити дві церкви, Пресвятої Богородиці і Святого Василя. На площі біля них стояли четверо мідяних коней на мармурових підставах і діви кам'яні, що їх дід Єлисавети із Корсуня привіз.

Особливу радість справляли Єлисаветці лицарські ігри-турніри. Молоді лицарі, закриті залізною зброєю, ставали на конях до двобою і старалися скинути в розгоні один одного на землю. Смішно було, коли переможений лицар ніяк не міг підвестися з землі, бо залізна зброя була туга й важка. Хто звалив з коня свого суперника, діставав нагороду: стрічку і китицю квітів. Останнього року Єлисаветка перший раз давала нагороди лицарям.

Через місяць Єлисаветка побігла до княжого саду на збирати квіток. День був теплий і радісний. Князівна заплела собі вінок у волосся і нарвала немало квіток, щоб ними приоздобити кімнати. Їй було так весело на душі, що вона заспівала собі улюблену свою пісеньку:

Добрідень тобі, сонечко ясне.
Ти святе, ти ясне-прекрасне,
Ти чисте, величне, поважне.

— Добрідень, гарна дівчино! — почувся знагла чужий
голос.

Єлисаветка збентежено оглянулася. За нею, розхилиючи віти ямину, стояв ясноволосий лицар.

— Добридень, лицарю! — помовчавши, відповіла тихо. — А як ти дістався до княжого двору?

Лицар підійшов ближче. Мав на собі голубий одяг, на голові м'який берет з пером, а в руках тримав лютню.

— Я давно вже хочу тебе стрінути, дівчино. Цілий місяць стежив і розпитував, але ніхто не хотів мені дати відповіді. Аж сьогодні, блукаючи по саду, стрінув тебе. Щасливий день для мене!

Єлисаветка почервоніла на виду по самі вуха, а лицар говорив далі:

— Я сам є гостем тут, а зовуть мене Гаральд.

— А я Єлисавета.

Ішли поруч і розмовляли.

— Я син короля норвежців, — мовив Гаральд. — Я пішов у світ придбати собі славу й гарну дружину.

Єлисаветка споглянула на лютню. Гаральд усміхнувся.

— Ти думаєш, що коли я граю на лютні, то не вмю бити ворогів? О, ніколи не покину я меча ні щита!

І він розповів, що вороги прогнали його батька з вітчизни, але прийде час, коли він вернеться на прадідівський престіл.

— Виступатимеш у турнірі? — цікаво спитала Єлисаветка.

— Так! — відповів гордо. — Поки я прибув у Київ, поборов багато славних лицарів. Це було на дворах Вельфів, у Трієрі, не кажу вже про Венецію й угрів. Я здобув нагороди найкращих дівчат світу, і на мою честь грали на цитрах та співали пісні.

Незабаром було свято Юрія, а з тим і день турніру. У першій частині свята Великий Князь мав посвятити юнаків у нові лицарі, а в другій відбувались ігрища.

Площа ігрищ була вже наповнена глядачами. Останніми засіли на бальконі Великий Князь із сім'єю і своїми прибічниками. Золотом залисніли труби герольдів на тлі голубого неба. Сріблом виликувала їхня зброя. Залунали величні тони — знак, що свято почалося.

Єлисаветка цікаво дивилася на те, що діялося довкола. Перед бальконом князя стояли в нерухомих лавах юна-

ки, що за хвилину мали стати лицарями. По боках площі приглядалися до святкової дії лицарі, готові до турніру. Горіли очі юнаків, коли Ярослав Мудрий зійшов до них і промовив незабутні врочисті слова:

— Будьте мужами на війні, відважні, духом гарні, для вбогих милосердні і богобоязливі. Цурайтеся диявола і не слухайте мови злих людей!

Великий Князь викликав юнаків одного за одним і кожного вдаряв легко мечем по плечі. Воевода князя давав юнакові ознаки лицаря: меч і срібні остроги.

Коли обряд посвячування закінчився і князь вернувся на балькон, до воеводи Дулими нахилився варязький ярл, князь достойного роду:

— Сотня юнаків. Щороку так?

— На Святого Юрія, — відповів воевода, а вікінг поклав важку руку на його плече.

— Рад би мати їх у моїй дружині!

Між гістьми сиділи угорські королевичі Андрій і Левента, французький герцог у чорній киреї і сумовиті трубадури з далеких сторін, що так гарно виспівували хвалу князям і жіноцтву, були тут льотаринці з Франції і Шампанії у щирозлотій зброї, льомбардські князі, що йдучи голосно дзвонили великими срібними острогами.

Юнацтво, посвячене в лицарі, засіло на осібних лавах, радіючи княжим признанням і горде назвою молодих лицарів.

У княжій льожі сиділи в першому ряді Великий Князь із княгинею, князенко і гарні князівни, а за ними воеводи й заслужені лицарі. Князь оглянув поле ігрищ, а коли лицарі станули готові, дав знак розпочинати турнір.

Єлисаветка уважно спостерігала лицарів. Знала, що між ними є шведи, франконці, моравці й інші, але вона шукала очима ясноволосого королевича Гаральда. Та хто міг пізнати його серед пишних лицарів з закритими залізом обличчями?

І коні і лицарі були прибрані в дорозі пера з далеких країн півдня; коні були прикриті накривалами, а лицарі закуті в зброю. Кожний із них тримав у руці важкий довгий спис .

Лицарі рушили до турніру. Тільки один лишився на

місці. Він мав на собі чорну зброю без прикрас і сидів на чорному коні. Кінь нетерпляче кусав вудила і копав ногою землю, але лицар сидів непорушно, наче б увесь був з заліза.

Ігрища проходили з дзенькотом ударів заліза об залізо і в гаморі радості та сміху глядачів, коли дехто з лицарів незручно, у тяжкому залізі, звалювався на землю, його підносили і забирали з поля ігрищ княжі слуги. Лица-

рів меншало. Врешті, коли на полі залишилися тільки три останні переможці, чорний лицар рушив до змагу.

— Один на трьох! — пронісся шепіт подиву.

Чорний лицар націлився списом до удару і підігнав коня. Зручно відхилив списом спис противника і легко скинув його з коня. Тоді обернувся і з розгоном кинувся на другого. Дзенькнуло залізо, майнули коні побіч і великим колом завернули знову проти себе. Цим разом з двох боків грозила небезпека чорному лицареві. Спереду гнався на нього один супротивник — великий на зріст лицар з червоними перами і мальованим у синьо-білі смуги важким списом, і в той момент, коли їхні списи стрінулися, збоку налетів на чорного лицаря другий супротивник. Здавалося, що його спис з розгоном викине чорного лицаря з коня. Але він був зручніший, — враз похилився, майже поклався на коня і спис погнався в порожнечу. Рівночасно вдарив синьо-білого лицаря і скинув його з коня.

Хто з чужинців побував тоді в Києві, на все життя залишився із найкращими про нього споминами. Але все має свій кінець, тож і гостям приходив час покинути місто. Прийшлося і королевичеві Гаральдові їхати далі. Перед тим він попросив дозволити йому попрощатися з сім'єю Ярослава Мудрого. Прощаючись, зайшов теж до князівни Єлисаветки.

— Час мені, князівно, їхати в інші краї! — заговорив і глянув їй в очі. — Заграю тобі, князівно, пісню на прощання!

З-під широкої червоної накидки він добув лютню і торкнув струни. Єлисаветка вказала йому стілець і королевич заграв-заспівав лицарську сагу, пісню про славу і вірність, про красу і любов. Оспівував свою долю: данці напали на його батьківщину, вигнали його батька, короля Оляфа, і ворожий король, Кнут Великий, засів на норвезькому престолі. І впав смуток і жалощі на країну. Поникли радощі і забави, дівчата заслонили лица і смуток накрив темним серпанком гори і долини, міста і села Норвегії. Тоді він, Гаральд, понісся коном у світ, полинув у чужі землі добувати слави лицарських чеснот войовника, щоб відвоювати країну. Але в Києві побачив дівчину-зірку, княжатко великого народу, і серце в нього затремтіло-забилося.

Гаральд скінчив. Тоді Єлисаветка покликала княжих співців-скоморохів, які тепер Гаральдові заграли на гусях українську лицарську пісню.

Співали про князенка Володимира, що розбив ворогів на чолі своєї дружини, завоював їхні землі, і вони корилися його сміливості, і збив ворога, як сокіл збиває галиці на лету, а бій був страшний, дерева хиталися, хилилася низько трава; боги кидали вогонь з полум'яних рогів. А коли все заспокоїлося і князенко засів на батьківському престолі, тоді згадав дівчину, гарну князівну литовську. Післав у далекий край боярина Дуная Звановича, і той привіз йому панянку красну у сріблі і золоті, у самоцвітній короні.

Гаральд задумався. Коли скоморохи вийшли, він устав і кинув лютню на землю.

— Я зрозумів, князівно! Ти відповіла мені піснюю. Здобути мені славу й золото, здобути мені королівський престіл і аж тоді забрати до себе українську дівчину, щоб засіла на норвезькому троні.

Єлисаветка встала.

— Прощай, дівчино, — сказав Гаральд, — іду в світ і ти почувеш про мої подвиги і мої перемоги. Тоді повернуся до тебе. Жди мене!

Гордий вікінг відвернувся і рвучко вибіг з кімнати. Єлисаветка всміхнулася. Хотіла бачити його сміливим і звитяжним, недарма ж із роду в рід казали князі: — Від предків дістали ми хоробрість!

Вона підійшла до вікна. Саме дружина лицарів очікувала Гаральда. Він скочив на коня і востаннє глянув у вікно княжої палати.

— Прощай! — тихо прошепотіла Єлисаветка і махнула рукою. Додолу злетіла тендітна мережана хустинка.

Гаральд підхопив подарунок і сховав його на грудях. Гукнув на дружину, і лицарі погналися кіньми в сторону Ляцької брами.

Минали дні, минали тижні й місяці. Єлисаветка сумувала за золотоволосим вікінгом, але вістки від нього не мала. Вже вернувся з походу на Візантію її рідний брат князенко Володимир, уже вернувся воевода Вишата, який пішки йшов зі своїм військом.

Знову прийшла весна. Тоді до князівни прибув сто-

ронній купець з далеких південних країн. Він розклав перед Єлисаветкою дорогоцінні прикраси, золоті сережки і нашийники з самоцвітами.

Оце золото і перли, панночко, певно вам сподобаються. Але чи не кращою для вашого серця буде пісня моя?

І він торкнув струни лютні та заспівав:

— Гуляє мій корабель по бурхливому морі, і біліють дикі скелі Сіцилії. Корабель носить на хребтах немалих хвиль: спадає додолу, як хижий птах на здобич. Море хоче прогинути його, і вітри ламають щогли, але він випливає знову, а на ньому стоять нерухомо лицарі — дружина моя. Мало хто відважиться плисти кораблем по страшних хвилях сіцилійського моря, що його небезпеки ще давні латиняни оспівали у своїх піснях. Але ми пливли туди!

А все ж дівчина, князівна українська з золотою короною і коштовними перлами, погордувала моїм коханням.

Задумалася Єлисаветка і сльози стали в неї на очах. Вона відвернулася, щоб їх непомітно витерти. А коли глянула, купця вже не було, залишив тільки у дар свій дорогоцінний крам. Аж тепер Єлисаветці пригадалось, що бачила того купця поміж дружинниками Гаральда.

Ще більше затужила тепер князівна. По ночах ввижалися їй страшні примари, що гналися за білими кораблями. Бачила, як умирали лицарі з усміхом на устах, так само як у далекому поході дружинники братика Володимира і воеводи Вишати. Знала це від брата. Він оповідав їй, як гриміли мені по шоломах, як імчали коні, і орли далеким клекотом кликали звірів на кривавий бенкет. Ввижалися їй райські острови, на яких співають таємничі сирени. Тоді моряки ховаються і затикають вуха, щоб їх не причарували своєю піснею. Тільки один з них лишився на палубі, але наказав себе туго прив'язати до щогли. Читала про це у старій книзі.

Знову по тижнях прибув мандрівний трубадур у Київ і так заспівав князівні:

— Кількома мистецтвами можу пишатися: вмю складати пісні до чутливих тонів лютні, кую з заліза пишну зброю, слухають мене морські хвилі, коли пливу по їхніх хребтах; вмю ховзатися по льоду і бігаю по снігу на лещатах. Об'їжджаю найдикіші, найбільш полохливі коні,

вмію уставляти військо до бою і кидаю списом найкраще з усіх лицарів світу. А все ж дівчина, князівна українська із золотою короною і коштовними перлами, погорджує моїм коханням!

І тепер здавалось Єлисаветці, що бачила цього трубадура серед дружинників Гаральда.

Згодом чужинні купці, лицарі і мандрівні люди почали приносити вістки про славного таємничого лицаря, що пішов на сам кінець світу, у страшні і невідомі країни. Він побував серед велетнів з одним оком по середині чола, що могли, стиснувши долоню, зім'яти людину. Переходив країни пусті, де вогонь сірчаний жер землю. Розбив непоборних сарацинів, що мали криві гострі шаблі і ними сікли лицарську броню. Заходив у країни, в яких таємничі жерці вміли пускати омани бісівські на людей і чинити різні фокуси та чари.

Хижі птахи налітали на нього, щоб виклювати йому очі. На морі стрів хмару страшну, яка спустившись на воду, смоктала море вгору, аж під небо, а з тим підносила кораблі з людьми, кидала їх і розбивала.

Підходили до нього гієни, звірі такі, коли спав у пустелі. Вони перекликувалися людськими голосами і кликали його.

— Гар-ральд. Гар-ральд! . . .

Був у країні кентаврів, звірів, що мають на шиях людські голови, а тіло й ноги як в осла.

Бачив птахів-пеліканів: коли їхні діти мертві, вони клюють собі груди, спускають кров свою на дітей, і діти оживають.

Був на службі царя босфорського, бував у країні каліфів, розгромив страшних і немилосердних сарацинів. Став він відомим у світі і, коли про нього говорили, то звали його Гаральд Сміливий.

Знову прибули співці і співали:

Родився я у скелястій країні над суворим морем, де ляпляндці роблять луки з найтвердішого дерева, де човнами розбивають хвилі, де радість знаходять у зойку тятиви.

Підводні скелі зрадливо торощать кораблі, а вікінги шоломами вичерпують воду, що заливає човни.

У світі бував я в бою з трандами, а їх тьма-тьменна. Змагався з дротгеймами, а їх було сто на одного.

А все ж дівчина, князівна українська з золотою короною і коштовними перлами, погордувала моїм коханням!

Тим часом сталася важлива подія: син половецького хана захотів одружитися з Єлисаветкою. Він вихвалявся, що вб'є Гаральда, а як не схоче його князівна, то піде війською на Київ.

Ярослав Мудрий довго радився зі своїми воеводами і боярами, що їм діяти. Було тоді у звичаю женитися і видавати дочок за чужинних королів і князів. Зміцняв у такий спосіб Великий Князь українську державу. Сама княгиня була шведського роду. Анночку саме обіцяли французькому королеві. Приїжджали послы від шведів і з німецьких країн, і так постав великий союз дружніх народів, яких посвоячила велика і славна Україна.

Вільною залишилась тільки Єлисаветка. Чи не краще таки видати її за половецького ханенка? Забезпечити собі дружбу і цього східнього народу. Хто знає, де Гаральд і чи повернеться він у Київ?

— Ні, ні, не хочу! — мовила Єлисаветка і гляділа у золотий туман, що вкривав далекий шлях, мріяла про золотий від сонця корабель, про далекі країни і міста, які здобуває Гаральд.

Бачила його очима душі, як він гордо споглядає перед себе, суворий і мужній. А вона, смаглява і струнка, слухала голосів далекої флейти і цитри, вдихала уявні солоні вітри моря і благала:

— Приїдь, приїдь уже!

Єлисаветка вірила, що краще для її вітчизни буде союз з Норвегією, ніж із мандрівним і невірним плем'ям половців.

Тоді половецький ханенко пішов на Київ війною. Великий бій тривав два дні і дві ночі. На полі бою визначився своєю мужністю лицар, якого досі ніхто не бачив. Він шукав ханенка. І, стрівши його під половецькими бунчуками, викликав на двобій.

Рушили обидва супротивники один проти одного. Вдарила сталь об сталь,гнулися панцери, і знову наступали лицарі. Врешті ханенко захитався. На його устах появилася струмок крові.

Половецькі війська, побачивши невдачу свого начальника, побігли у степ. Невідомий лицар скинув шолом. Це був Гаральд. Він наказав узяти раненого ханенка у Київ і лікувати його рани.

В той час Єлисаветка з жалю і розпуки тяжко захворіла. Не знала ще про бій і про те, що вже шляхом на Київ поверталася українське військо.

Найвизначніший лікар княжого двора не відступав від Єлисаветки ні вдень ні вночі. Давав їй найдорожчі ліки з зілля, викопаного у святойванську ніч, а помічниці курили коноплі, щоб відігнати недугу.

Другого дня принесли Єлисаветці радісну вістку. По полудні князівна почувалася краще. Одягнула свою найбагатшу сукню і зі скарбниці вибрала золоті оздоби, які залишив їй таємничий купець. Коли у дверях кімнати став нув Гаральд, Єлисаветка кинулась йому назустріч.

Увечорі того дня прибули посли з далекої Норвегії. Вони прохали Гаральда, щоб став королем і засів на батьківському престолі.

Привіз Гаральд великі багатства і поклав перед Єлисаветкою. Були там діядеми і ковані золоті ланцюжки, медальйони і різьби зі слонової кости, і дарував усе те Єлисаветці.

Тепер, разом з Великим Князем вони вирішили, що Гаральд поїде зараз же у Норвегію і, ставши королем, повернеться забрати Єлисаветку. Так і сталося. За той час готовили на княжому дворі два весілля. Друге було для половецького ханенка, який вилікувався від ран і полюбив дочку боярина Вишати, Божену.

Гучні були обидва весілля. Було там гостей багато. Королевичі і княжата з усього світу з'їхалися на той час у Київ. Були тут славні чужинні роди, франковці, венеційці, генуезці, вікінги, шотландці і данці. А з наших сиділи за столами ославлені в боях князі українські, бояри Розграй, Борис, Буйтур, Ждан, Лют і Гудима. Були теж князівни Анна, Квітослава, Лада і Оля. Але найщасливіші були: Єлисаветка і Гаральд, Божена та її ханенко.

Так то було. Радість була, бо великою була Україна, мужні і сміливі її сини і доньки. І буде таке щастя знов між нами, як стане Україна вільна й незалежна.

ДИВНА ПРИГОДА В ЗАМКУ

— Ти, Васильку, сідай на канапу; Івась, коло нього; ви, дівчатка, тут. А тепер пильно слухайте, яка то пригода трапилась мені багато-багато років тому.

Я мав тоді стільки, що й ви, більше-менше, десять або дванадцять років. І того літа ми виїхали зі Львова до містечка Збаражу. На відпочинок.

— Там достигають яблука, — розповідав мені батько, — і перші грушки. Крім того, будемо ходити по гриби до лісу.

Ми приїхали ввечорі. Сад був великий, галуззя сягало майже землі.

Я вийшов на дорогу і зразу завважив темну, довгу височину, що простягалася впоперек обрію. Уся заросла лісом, а на верху стирчали руїни стін і веж, останки старезного оборонного замку. Я дивився й дивився — аж страшно мені зробилося.

— Що це таке? — спитав я господаря сусіднього дімка, що сидів собі, відпочиваючи на лавці й попахкував люльку.

— А хіба не бачиш? Замок був колись чудесний і багатий. А тепер тільки стіни zostалися.

— А що там тепер? — питав я далі.

— Нічого нема. Тільки в неділі, як погідний день, люди на прогулянку ходять.

Опісля господар розповів, що на старовинне свято Купала, жінки йдуть до лісу збирати цілюще зілля, а вночі діються дивні діла. Усі рослини розмовляють між собою, появляються нечисті сили, духи, мавки та інші, щоб не згадувати проти ночі.

— І що ще розповідають люди? — спитав я тихим-тихесеньким голоском.

— Е-е, — відповів господар, — нема чого слухати. На замку, кажуть, усе оживає.

— Хто оживає, пане господарю?

— Та ті, що колись жили. Але я не чув і не бачив. Мабуть, це вигадки, такі собі байки. Мало що люди розповідають!

Наступного дня я знову дивився на замок — як заворожений. Удень гора зеленіла, а стіни замку здавалися привітними своєю темною цеглою. І так щоденно — тільки я виходив із дому, зараз же глипав туди, наче до доброго знайомого.

Тиждень пізніше ціла наша сім'я обговорювала при обіді, що цікаво було б піти на замок, а згодом під вечір зійти над річку. Там проведуть, як каже старий звичай, святкування Купала, бо нині Святого Івана. Дівчата кидатимуть вінки на воду, а хлопці стрибатимуть через вогонь...

Дорога на замок була вигідна, ми йшли самим лісом, а згодом вийшли на галяву, на якій стояли руїни.

Та який це замок! Самі стіни, завалений вхід, певне колись була широка брама, та ще якісь бічні звалища. Ні даху, ні дверей, усе заросло некошеною травою, хощами та зіллям. Людей з містечка було багато, під вечір усі рушили над річку.

Я залишився сам. Ніхто не завважив, що спинився я на горі; батьки думали мабуть, що плентаюся десь позаду, з іншими хлопцями.

Зайшовши до середини руїн, я сів у куті будинку... Тут мусіла бути велика зала, думав я, де збиралися визначні люди на гостину або наради.

Перші зірки появились на небі, і я незчувся, як запав глибокий вечір.

З долу від річки гомоніли люди, долинали співи і сміх, а потім годинник, що на базарній площі, почав вибивати пізній час: бам-бам-бам...

Я підвівся...

— Хотів утекти, дядьку Юрку!

— Тихо, сиди, Івасю! Чого я мав би втікати? Так собі, підвівся, бо довго вже сидів. І враз темні руїни наповнилися світлом. Поволі мури замку змінились, як у казці. Появились величні стіни, вкриті килимами й багатьма образами, у яскравих кольорах. Проти мене висів портрет суворого воїна, в залізній зброї, а там знову іншого, у довгому жупані, з булавою в руці. Я підійшов до великої картини, на якій побачив багато постатей. Козацький старшина басував конем, воїни стояли в лавах із напнутими луками, збоку

біля хатини стояв хлопчина, більш-менш мого віку, а біля нього дівчинка в гарному барвистому строї.

По середині залі були столи й вигідні крісла, а під стінами різне кімнатне устаткування.

Зачудований цією появою, я тихесенько подався далі до інших кімнат замку. В одній з них нагромаджено багато зброї: шоломів, залізної броні, луків і пір'ястих стріл. У довгих стоянках стирчали шаблі та інша січна зброя.

— Пст! — почув я тихий поклик за собою. Оглянувся й на велике диво побачив хлопця, що приязно усміхався до мене. Він був одягнений у гарний кольоровий стрій.

Хлопець підійшов ближче.

— Не бійся, я тобі нічого лихого не зроблю!

— Я й не боюся, — відповів не своїм голосом, хоча справді таки налякався. — Мені тільки дивно, як це в замку все змінилося. Звідки ти взявся? І як називаєшся?

— Я Андрійко, — відповів, — а тепер ходімо, я тобі щось покажу!

Ми повернулись у велику залю й підійшли до того образу, що висів на головній стіні. Я глянув на картину. Хлопчика й дівчинки на ній не було.

— Пізнаєш мене? Це я тут стояв! — відповів Андрійко, наче пишався своїм учинком.

— Зійшов з мальованого образу? — спитав я здивований.

— А я теж! А я теж! — загомонів веселий голосочок, і я рвучко обернувся.

За мною стояла дівчинка. Мене полонили її великі фіялкові вічка. Мала гарний стрій на собі, така пречудова, така вродлива, як — як я сам не знаю хто!

Я дивився то на образ, то на них, просто німіючи від здивування.

— Але як це можливо? — спитав я нарешті.

— Нас намалював великий майстер, — відповів Андрійко. — А малював із таким серцем і відданістю, що вложив у нас частинку своєї душі. Давно вже його нема, й навіть ніхто не знає, хто він був і як звався, але ми можемо раз у рік, у ніч див і чарів віджити наново людським існуванням і поводитися, як за нашого буття?

— І так щороку під Купала?

Андрійко притакнув.

— Тільки не всі можуть нас бачити, — заплескала в долоні дівчинка, — і це смішно. Коли хтось прийде сюди такої ночі, нічого не побачить, а ми сміємося з них. О, тільки деколи можемо показатися людям. Так, як тобі сьогодні.

— А ми зійшли першими, не могли вже довше стримуватись. Ось тепер є вже й інші.

Усі троє відступили під стіну, бо на залі появилися численні постаті.

Йшов поважно воїн, певне, полковник із пірначем у руці, зайнятий поважною розмовою з іншим у чорній киреї. Збоку розмовляли в гурті молоді люди, побіч них пані в розкішних сукнях і високих штудерних зачісках. Перебіг залею великий ловецький собака, глянув тільки в бігу на мене. Лунали розмови й сміх, а служба підносила таці з напоями й перекускою.

Ми пішли до інших покоїв. За столом сидів писар і записував щось гусячим пером на папері, не звертаючи уваги на нас, наче б нас не було. Ще в іншій кімнаті сиділи старші пані в широких довгих шовках і розмовляли весело, та при цьому тріпотіли віяльцями із струсячих пер. І так усюди хтось був, щось робив, важливе й неважливе, аж мабуть утомився тим Андрійко й повів мене на двір. Був день і з гори було видно далеко на поля й ліси. А там на грубесних мурах, що довкола замку, стояли вартові у залізних шоломах і сторожували, виглядаючи із стрільниць у поле.

— Ходімо вже, тут холодно! — заговорила тоненьким голоском дівчинка.

Та, ледве ми повернулися, затрубіла сторожа на сполох. Ми побігли на мури.

В одному місці, куди провадив широкий шлях, високо, аж у небі, стояла курява. Вартовий показав туди рукою:

— Велике військо йде проти нас!

Звідкись узялися численні воїни й оточили оборонні мури. На подвір'ї розпалили вогнища й варили у великих казанах олію та воду, щоб виливати її на ворожих воїнів, коли б ті добиралися по мурах до замку.

— Ой, ой! — плакала дівчинка, цупко тримаючи мене за руку.

Коли ми повернулись до замку, не було в залі нікого. Тільки писар пройшов побіч нас і промовив:

— І так, діти, від віків. Наше завдання — боронити батьківщину, охороняти людей наших.

Знову запала ніч, із долу почулися удари міського годинника: бам-бам-бам. Андрійко глянув з жалем на мене, а дівчинка біля нього.

— Вже мусимо вертатися! — похнюпився хлопець. — Прощай!

Я й не оглянувся, як нагло погасли світла, й довкола не було нікого. Стояв у траві, а коли звук до темряви, побачив цегляні мури, руїни замку, а вгорі небо з останніми зірками. Сумно мені стало, поволі подався я до свого кутка й присів на землі. Безрадісно підобрав ноги, сперши руки на коліна і схиливши до них свою голову.

Нараз хтось торкнув мене:

— А дивися, Юрко тут спить! Гей, Юрку, вставай!

Я зірвався на рівні ноги. Біля мене стояв батько, надбігла мама і вхопила мене у свої обійми. Наближалася громадка людей, які певне теж шукали мене.

Я мовчав. Щораз то оглядався, може там десь вітає мене рукою Андрійко, може побачу дівчинку з великими очима. Але здалеку темніли тільки руїни пустого старовинного замку. От така то подія трапилась у моєму житті, діти!

— А хто ще бачив те диво дивне? — спитав Василько.

— А чи ти, дядьку, розповідав кому про те? — спитала дівчинка Оксана.

Я подумав.

— Раз тільки, коли була велика війна.

— А кому, кому?

— Було це так, діти. Ми, вояки Української Дивізії, повернулись до свого відділу, як виконали бойове завдання. Я сів відпочивати в ліску під деревом і до мене присів мій друг, підстаршина Данилко. Ми поклали машинові пістолі біля себе. Ручні гранати й стріливо мали наготові. Ворог міг появитися знічев'я, завжди треба бути готовим на все. На обрії видніли далекі вогні, й чути було постріли гармат і кулеметів. Ворог наступав на сусідні відділи. І тоді пригадалась мені пригода в замку.

Почав я розповідати її Данилкові. Коли я доповів про появу хлопця, він відозвався:

— Андрійко?

— Андрійко! — відповів я. Не подумав, звідки він знає ім'я хлопця.

А коли я почав розповідь про перше й найважливіше завдання в житті, Данилко сказав:

— Боронити батьківщину!

Я здивувався:

— А ти звідки...

Я не скінчив. Гострий свист перервав тишу, а згодом наказ:

— Алярм! До зброї! Збірка!

Незабаром стояли ми проти ворога, що зібрав величезні сили. На одного нашого вояка припадало десять москалів. На нас падали бомби з літаків, розривалися гранати гармат панцерної зброї, сікли кулі. Втрати були великі, але ми перемогли ворога боротьбою на багнети.

— Що сталося з Данилком, дядьку?

— Не знаю. Більше я його не бачив. Опісля прийшли вістки, що він провадить сотню УПА, одну з тих, що до неї пристали відділи, розбиті під Бродами. Може він уже не живе, а може залишився в Україні, й ніхто не знає, хто він, а може десь на чужині. Та ми боролися далі аж до кінця війни. Бо лишили нам предки велике завдання в заповіті: „Боронити батьківщину всіма силами!“

